

Панів А. М.,

асп. кафедри Центральної і Східної Європи, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

**ДЕТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МУЗЕЙНОГО ПРЕДМЕТА «ШАБЛЯ-БАТОРІВКА»
З КОЛЕКЦІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ :
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРВИННОЇ КОНСТРУКЦІЇ ТА УНІКАЛЬНІ РИСИ
ПЕРЕОФОРМЛЕННЯ**

***Анотація.** У статті детально аналізується музейний предмет «шабля-баторівка» з фондів Львівського історичного музею. Даний тип шаблі є особливо цікавим зразком зброї саме як історичного джерела, адже такі шаблі – так звані «баторівки» свого часу стали дуже популярними як у середовищі польської шляхти, так і серед української козацької старшини. Досліджуваний зразок являє собою дуже цікавий і рідкісний екземпляр, який свідчить про соціальні стосунки у тогочасному суспільстві. Це своєрідний аналог сучасного «демократизатора», при допомозі якого здійснювалася боротьба з різного роду соціальними протестами.*

Ключові слова: зброя, шабля, клинок, написи, музей, колекція, Україна, Польща.

Paniv A. M.,

postgraduate of Department of Central and Eastern Europe, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

**A DETAILED ANALYSIS OF THE MUSEUM SUBJECT «SABRE-BATORIVKA»
LVIV HISTORICAL MUSEUM COLLECTION FEATURES THE ORIGINAL DESIGN
AND UNIQUE FEATURES OF RENEWAL**

***Abstract.** In a detailed analysis of the museum subject «sabre-batorivka» Lviv historical museum collection. This type of swords is a particularly interesting example of the weapon as a historical source, because such swords – the so-called «batorivki» of his time became very popular both among the Polish nobility, and among the Ukrainian Cossack foremen. The test sample is a very interesting and rare specimen, which attests to the social relations in the main society. It is a kind of analogue of modern «demokratizator», with the help of which was fighting a different kind of social protest.*

Keywords: weapon, sabre, blade, titles, museum, collection, Ukraine, Poland.

Постановка проблеми. У фондах Львівського історичного музею зберігається шабля під інвентарним номером 3-374 (див. рис. 1). У постійній експозиції Музею вона не представлена, але неодноразово входила у комплект виїзних виставок. Це так звана «баторівка» – тип шаблі широко відомий у польському військово-політичному середовищі свого часу, який має, як зазначено в інвентарному описі, клинок за типом виготовлення – східної роботи, що датується XVII століттям.

Даний тип шаблі є особливо цікавим зразком зброї саме як історичного джерела, адже такі шаблі – т. зв. «баторівки», «зигмундівки», «августівки», «костюшівки» – свого часу були дуже популярними і виявляли у свого власника пієтет до певної історичної постаті, навіть якщо напис був зроблений пізніше.

Відомо, що перші «баторівки» кінця XVI – початку XVII століть, виготовлялися у Північній Італії і надавалися як відзнака звитяжності та відданості своєму володареві, згодом стали свого роду розпізнавальним знаком прихильників гетьмана Яна Замоїського у його протистоянні з королем Сигізмундом III Вазою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичну еволюцію розвитку шабел даного типу можна прослідкувати у працях таких дослідників, як Е. Аствацатурян [1], В. Заблоцький [2], В. Квасневич [3,4], А. Кулинський [5], О. Соколов [7], Д. Тоїчкін [8,9] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення всебічного аналізу шаблі «баторівки», внесення певних коректив до атрибуції даного музейного предмета, зосередження основної уваги саме на привнесених у первинну конструкцію змінах та здійснення спроби дати науково обґрунтовані гіпотези причин таких змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. З опису нам відомо, що загальна довжина шаблі складає 101,3 см, довжина клинка – 86,1 см, ширина клинка – 3 см, кривизна клинка – 5,3/47. Клинок з двосічною елманню, при п'яті дводольний, в середній частині – тридольний, в останній треті – шестидольний. Біля початку елмані є чотири круглі заглиблення, на кінці вістря – три круглі наскрізні отвори. Вістря шаблі має специфічний гачок, доданий дещо пізніше, у XVIII столітті технікою, яка потребує подальшої металографічної експертизи. Біля рікассо (п'яти) клинка технікою таушування золотом нанесено погрудне профільне зображення короля і напис «STEPHANUS BATORI REX POLONIAE ANNO 1576» (див. рис. 2).

Гарда шаблі залізна, складається з хрестовини з щитком із внутрішнього боку, передньої дужки, в яку хрестовина переходить, і трьох бокових дужок, що відгалужуються від передньої і впираються у хрестовину. Гриф дерев'яний, обтягнений чорною шкірою, рубчастий по горизонталі. Ефес датується кінцем XVIII століття. Оздоблення, ефес та монтування – польські.

Оскільки при поверхневому огляді вказаного музейного предмета були відмічені унікальні виробничі особливості в конструкції шаблі, не притаманні для більшості відомих аналогічних зразків, а вивчення музейного опису в інвентарних книгах виявило певні суперечливі моменти, автором поставлено за мету більш прискіпливий і глибший аналіз даного музейного предмета.

1. Ефес.

1) Беручи до уваги схему типології ефесів шабел, запропоновану С. Майером в Речі Посполитій подекуди використовувався у період 1650-1700 років симетричний (корзинчатий) ефес, як правило, – для прямих клинків палашів [4, с. 24]. У період 1700-1800 років такий ефес втратив захист (бокові дужки) з лівого боку і став асиметричним. Але при цьому він зберіг кільце (палух) і щиток замість звиклої хрестовини. В такому вигляді ефес використовувався тепер вже і з вигнутим шабельним клинком, хоча і в менших кількостях, ніж на палашах.

2) У Франції в 1800-х роках прийнято на озброєння легкокавалерійську шаблю зразка IX року Республіки. Армія Французької Республіки цього часу стала однією з найчисельніших і найпотужніших. Усі нововведення цієї армії (зброя, уніформа та ін.) активно переймалися іншими європейськими арміями, зокрема копіями французьких шабел IX року Республіки були російські шаблі: морська офіцерська зразка 1811 року, кавалерійська зразка 1817 і 1827 років [5, с. 162-163, 164-165, 172-173].

3) У дослідженні В. Квасневича «Польські шаблі» серед малюнків завершень задніх плечиків хрестовин, характерних для польських ефесів, відсутній тип «завиток» або «капля», характерний саме для французької шаблі IX року Республіки (1800 роки) [4, с. 43].

4) У Польщі наприкінці XVIII століття використовувалися кавалерійські шаблі з боковими дужками і кільцем [4, с. 51]. Такі ефеси мали незамкнену передню дужку, яка не скріплювалася з руків'ям жорстко. Дужка відходила від хрестовини під кутом 90-100 градусів й ефес мав акцентований зовнішній кут.

У польській традиції незамкнена передня дужка, особливо та, яка не мала бокових захисних дуг, амортизувала, пом'якшувала прийнятий на руків'я удар шаблі противника [4, с. 43].

5) Відомий польський фехтувальник і дослідник В. Заблоцький ефес зазначеного вище виду відносить до т. зв. типу польських шабел І Е. [2, с. 51]. В конструкції ефесу, окрім перерахованих вище особливостей, від хрестовини з обох сторін руків'я перпендикулярно до клинка закріплені малі захисні дужки або замінюючий їх щиток. Такі ефеси характерні для палашів, рідше – для шабел. В польській традиції за ними збереглася назва «фурдимент» – від нім. «vordergard» – передній захист. [3, с. 219].

На думку В. Заблоцького шаблі описанного типу І Е найкраще підходили лише вершникам для махових розсікаючих ударів з-плеча. [2, с. 155] Ним же висловлювалася думка, що тип ефесу І Е вказує на закінчення ери фехтування бойовою шаблею; [2, с. 67].

6) Ефес досліджуваної шаблі (див. рис. 5) зроблено в Польщі, на початку XIX століття як копію саме французької новинки того часу. При цьому майстер, скоріш за все, не бачив оригінал і зробив ефес зі словесного опису, зберігши в конструкції добре йому відомі польські особливості:

- а) замість хрестовини пластина, яка складає одне ціле з широкою плоскою передньою дужкою;
- б) зліва щиток «фурдимента» злегка відігнутий до наверхшя;
- в) незамкнена передня дужка;
- 7) В той же час до щитка з правого боку методом ковальської зварки прикріплені три бокові дужки (замість двох, як у шаблі IX року Республіки);

Французька шабля IX року Республіки мала литий бронзовий ефес. Дві захисні дужки в першу чергу знижували можливість браку при відливці, а також спрощували виготовлення ливарної форми.

Три дужки на польській шаблі можуть свідчити про неточні дані про зразок, по якому виготовляли даний виріб. З іншого боку не виключено, що майстер сам вирішив збільшити кількість захисних дужок: це і кращий захист, і естетично ефес набуває більш пропорційного вигляду.

У кінцевому підсумку майстер очевидно не став обмежуватися технологіями ливарства та збирав ефес з кількох деталей, що давало можливість експериментувати.

Із щитком бокові дужки з'єднані під прямим кутом (90 градусів), що є помітним спрощенням, порівняно з оригіналом, де бокові дужки підходять до хрестовини під кутом, утвореним радіусом їх вигину. До щитка над обухом приварена «капля», не притаманна типовим польським шаблям.

Доречним буде зауважити, що В. Заблоцький у своєму дослідженні «Шаблі світу» вказує шаблю зі схожим ефесом I Е, датовану серединою XVIII століття (знаходиться в музеї Кракова). [2, с. 157] У цій же праці зображено шаблю з ефесом аналогічним шаблі IX року Республіки, але датована вона XVII століттям. [2, с. 161] В обох зразків передня дужка жорстко закріплена в наверхшя руків'я. Автор чи музей датували шаблі по клинках, на яких є написи. Але очевидним є те, що на даних шаблях ефеси замінені після 1800 року. Це тим більш очевидно, адже зразок шаблі, описаний В. Заблоцьким має ефес, в деталях скопійований з французької шаблі IX року Республіки, яка з'являється після 1800 року. [2, с. 161]

2. Клинок (основні розміри).

1) Клинок досліджуваної шаблі відноситься до т. зв. «баторівки». На клинку з правої сторони знаходиться позолочене зображення короля Стефана Баторія (з бородою і скіпетром, або булавою), а вздовж клинка зроблено відповідний напис (див. рис. 3);

2) Клинки «баторівок» імпортувалися з Північної Італії, про що свідчать написи GENOVA, FRANGIA, FRINGIA і т. п., або ж ставилися відомі серповидні клейма. Європейські майстри таким маркуванням доводили до відома покупців зі Сходу (як правило – арабів), що дані клинки західноєвропейського походження – т. зв. «франкські», а значить виключно високої якості;

3) На клинку в зоні закінчення долів знаходяться симетрично розташовані заглиблення, що також є елементом маркування італійських майстрів-клиночників; [8, с. 216];

4) На клинку незвична система долів: від руків'я ідуть два широких дола (на 1/5 довжини клинка); початок і закінчення цих долів не чіткий, заходить в глибину клинка. Але при цьому доли обмежені «серповидним» чеканими мітками. Очевидно, замість знаку «гурда» майстри, що виготовляли клинок вирішили хоча б візуально виправити свою недбалість, і більш чітко означити початок і закінчення широких долів;

5) На Сході долам на клинках приділяли значної уваги, тому чим більша їх кількість і чим більш вони чіткі, тим клинок вважався якіснішим, і відповідно дорожчим. Виходячи з цього, очевидно, на увесь клинок і було нанесено незвично багато долів різної довжини і ширини. Рисунок цих долів та їх перехідні зони оригінальні, і якщо десь і зустрічається, то це хіба що давня кавказька клинкова зброя. При всьому цьому доли пророблені все ж достатньо недбало, а вузьких шість долів на бойовій частині клинка навіть помітно не рівні;

6) Бойова частина клинка з елманню, яка починається «уступом» від обуху в точці удару, а закінчується «центрованим» вістряем. В першій чверті від руків'я обух має незначне зниження (т. зв. «поріг»). Така форма обуху характерна для старих клинків, що ще раз підтверджує час виготовлення клинка саме XVII століття;

7) Чому клинок XVII століття, а не більш ранній можна пояснити також тим, що саме з середини XVII століття розпочався постійний великий експорт європейських клинків на Схід і Кавказ. Популярність на Кавказі західноєвропейських клинків пояснюється тим, що Кавказ дуже потребував хорошої сталі, а німецькі і італійські клинки, привезені сюди у XVII-XVIII століттях були дуже хорошої якості; [1, с. 52].

3. Напис.

1) На клинках «баторівок» зустрічаються декілька варіантів написів:

а) STEFANUS BATORI REX POLONIA D.PRUS (польський);

б) STEPHANUS BATOREUS REX POLONIAE A.D. 1575 (латинський); [4, с. 71-72]

в) STEPHANUS D.G. REX POL.D.PRUS (Stephanus Dei Gratia Rex Poloniae Dux Prussiae) – Стефан милістю Божою король Польщі, князь Пруссії. [3, с. 19]. Очевидно, що вказані варіанти написів можна взяти за зразок.

2) Вздовж клинка досліджуваної шаблі йде напис:

STEPHANIS /ANNO/ BATORI REX POLONIAE_A. D. 1575 (?) – в даті останній символ нерозбірливий, і скоріше схожий на цифру «6». У слові STEFAN_U_S_____замість символу U – майстром було поставлено N – але перевернуте на зразок кириличного И. Слово ANNO – рік – напис, не характерний для польських варіантів, і на даному клинку стоїть поперек всього тексту, перпендикулярно йому, під зображенням Баторія. Складається враження, що дане слово спочатку не планували писати, або забули, але пізніше вписали, там, де було бодай якесь місце;

3) Напис зроблено доволі неакуратно і нестаранно.

4. Переробка клинка.

1) Вістря клинка досліджуваної шаблі перероблялося у більш пізній час, припушально тоді ж, коли і ефес, тобто в період 1800-1806 років. Дана переробка призвела до втрати бойових якостей вістря клинка. З чим вона могла бути пов'язана? Даний період достатньо спокійний в політичному житті Польщі. 1800-ті роки – час появи французької шаблі IX року Республіки, 1806-1807 роки – час активних військових кампаній Наполеона в Європі, включно з польськими територіями;

2) Очевидно що, згідно задуму господаря зброї, окрім репрезентативної функції (коли шабля в піхвах на поясі – ефес демонструє, що дана зброя найсучасніша, зроблена за останнім словом паризької зброярської думки) клинок повинен був виконувати певні практичні задачі;

3) Саме з цією задачею, незважаючи навіть на втрату бойових якостей зброї, пов'язана поява на притупленому вістрі «зазубрини» (т. зв. гачка) зі сторони обуха, а також трьох отворів, компактно пробитих при самому вістрі (див. рис. 4);

4) Гачок до вістря доданий методом ковальського зварювання додаткового шматка сталі. Температура ковки при цьому сягає 1100 градусів С, що обов'язково призводить в свою чергу до «відпуску» частини бойової елмані.

Отвори, враховуючи зазубрені внутрішні краї, пробивалися дорном, також при високій температурі вістря;

5) Виходячи з практики сучасних ковалів-клиночників, технологічно це мало наступний вигляд:

а) сталева пластина, вдвічі більша тіла гачка-зазубрини, згиналася навпіл і одягалася з натягом на вістря;

б) щоб уникнути перегріву значної частини клинка, відступивши від вістря на вибрану відстань клинок обмотувався мокрою тканиною, з вологою глиною всередині;

в) на металеву пластину гіркою насипали ковальський флюс, щоб метал при нагріванні не окислювався, у флюс занурювали вістря клинка і розміщували цю конструкцію в розжарений горн;

г) як тільки флюс починав плавитися та затікати у щілини між приварюваною пластиною і вістряма клинка, а саме вістря набувало необхідної температури – клинок виймали з горну і декількома ударами молотка зварювали пластину з вістряма на наковальні;

д) якщо дану операцію вдавалося зробити швидко, то три отвори пробивали тоді ж, або при повторному нагріванні, вже при меншій температурі. При цьому отвори вийшли дещо різного діаметру. Очевидно, при однаковій силі удару метал клинка, із втратою температури, чинив більший опір дорну. Тому більший отвір був пробитий першим, менший – останнім;

е) подальша обробка та надання гачку-зазубрині потрібної форми здійснювалася механічно напильником;

ж) завдяки тому, що клинок при ковальських роботах охолоджувався вологою обмоткою, падіння твердості сталі на різучій кромці відбулося плавно, синхронно зі зниженням температури відпуску. Власне тому на більшій частині клинка збереглася первісна твердість та пружність, закладена ще при

первісному виготовленні клинка; Додаткова термообробка вістря клинка не здійснювалася, оскільки це могло призвести до внутрішнього напруження в металі, і, як наслідок, до підвищення крихкості сталі.

Наведена вище реконструкція операцій, здійснених з клинком шаблі «баторівки» є, все ж-таки, припуцальною. Остаточну ясність в дане питання зможе внести лише металографічна експертиза.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, виходячи з попереднього аналізу, можемо стверджувати наступне:

а) клинок шаблі, атрибутований в музейному описі як клинок східної роботи XVII століття, очевидно є валовим продуктом європейських (скоріш за все італійських) виробників-експортерів;

б) хоча доли шаблі зроблені недбало, але на якість закалки (гартування) це ніяк не вплинуло. Це, очевидно, той випадок, коли кількість виготовлених клинків давала виробнику більший прибуток, ніж якісна кропітка робота над кожним окремим клинком дорожчої вартості;

в) оскільки експортувалися лише клинки (без ефесу, тому що, так було набагато зручніше і більше можна транспортувати), то вже місцеві майстри доукомплектували їх руків'ями, ефесами в залежності від місцевої традиції. Можливо, що ці ж майстри – покупці клинків-напівфабрикатів по замовчуванню мирилися із недосконало виведеними долами, доводячи їх до ідеалу на місці, отримуючи таким чином додатковий прибуток у вигляді різниці закупівельної ціни на зовнішньому ринку, і продажної ціни на місцях;

г) можна припустити, що за збігом обставин даний досліджуваний клинок, який виготовили італійські майстри-клиночники власне для кавказького ринку, враховуючи у своїй роботі побажання покупців саме з цього регіону, потрапив замість Кавказу до Речі Посполитої, оскільки, можливо, з цієї країни поступило замовлення на партію клинків і її формували з того, що було під рукою, здороживши роботу, завдяки відповідному напису та зображенню.

Саме на таку послідовність виготовлення замовлення – первісно – для Кавказу, потім – для Речі Посполитої – вказує той факт, що технологічно майстер спочатку зробив на клинку доли, а вже потім – поверх існуючих долів, які потребували б ще кінцевого доведення нанесено таушований напис і зображення;

д) операції, проведені з клинком даної шаблі стали можливими лише при умові, що власник зброї (а таким міг бути, апріорі, лише шляхтич) не особливо її цінував. Але даний тезис викликає значні сумніви, оскільки така зброя, здебільшого ставала фамільною реліквією. А отже, буде логічним припустити, що та людина, яка стала замовником описаних вище змін в клинку, була випадковим власником шаблі, а не спадковим, і особливого пієтету до такої реліквії не відчувала. А шляхи отримання могли бути різними – від взяття у бою до покупки, крадіжки чи виграшу в карти. Зазубрина-гачок, як елемент вістря, а також саме вістря, нетипово зкруглене зробили абсолютно неможливим бойове використання шаблі, якщо під бойовим розуміти повноцінне застосування даної зброї при зіткненні воюючих сторін в умовах і методах ведення бою того часу. Так званий «відпуск» ріжучого краю бойової частини клинка технологічно унеможливив доведення заточки клинка до стану, необхідному при рубці маховими ударами верхи чи в пішому строю. Але, очевидно, шабля при наявних «вдосконаленнях» призначалася вже для зовсім інших завдань.

Враховуючи все вище описане, можна зробити логічний висновок, що дана зброя являлася зброєю поліцейсько-карального призначення. На користь такої гіпотези можуть свідчити наступні аргументи:

- зазубрина-гачок, який слугував для нанесення противнику рваних ран саме при зворотньому русі шаблі, а не при рубячому-наступальному, а отже малося на увазі, що противник не матиме жодного захисного спорядження, і скоріш за все буде пішим;

- наскрізні три отвори у вістрі клинка при різкому рубячому махові з коня видавали специфічний «шабельний свист», який мав вселяти жах в противника;

- використання шаблі у бою проти рівнозначної клинкової зброї, чи в процесі повноцінної бойової рубки, без сумніву, призвело б до значної деформації або поломки клинка;

- про переробку клинка в період між 1800-1806 роками може свідчити й той факт, що, враховуючи перебіг наполеонівських військових кампаній, і те як вони відображалися на польських територіях, з 1806 року знову зріс попит саме на бойову зброю, а звідси переробка бойової зброї в неповноцінної бойову втрачає свою актуальність;

- переробку ефеса та клинка здійснював один і той же майстер середньої кваліфікації, про що свідчить хоч і значна, але все ж недостатньо акуратна робота;

- свої «поліцейсько-каральні» функції клинок виконував доволі часто. Незагартована зазубрина, очевидно, часто піддавалася деформації, що потребувало її постійного загострення і правки, тому сьогодні від неї залишився лише незначний відросток;

Враховуючи все вище наведене, даний досліджуваний зразок зброї – музейний предмет потребує наступної поправки в атрибуції :

- замість визначення «клинок східної роботи XVII століття» – клинок італійської роботи середини XVII століття;

- замість визначення – «ефес – Польща, XVIII століття» – «ефес – Польща, початок XIX століття».

Досліджуваний зразок зброї являє собою дуже цікавий та рідкісний екземпляр, який свідчить про соціальні стосунки в тогочасному суспільстві. Це свого роду аналог сучасного «демократизатора», що існував на рубежі XVIII-XIX століть, при допомозі якого здійснювалася боротьба з різного роду соціальними протестами. З огляду ж на те, що даний зразок зброї знаходиться у Львівському історичному музеї, фондові збірки якого формувалися значною частиною з колекцій (місцевих) польських музеїв, то окрім уточнення часових рамок, можна говорити і про територіальні, як такі, що окреслювали, припускально, території Сходу сучасної Польщі, і Заходу сучасної України.

Дана тема є, на нашу думку, перспективною й потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аствацатурян Е. Оружие народов Кавказа / Аствацатурян Е. Г. – Москва: Атлант. 2004.
2. Заблоцкий В. Сабли мира / Войцех Заблоцкий. – Москва: АСТ, 2014.
3. Квасневич В. Лексикон холодного оружия. / Квасневич В. – Москва: Атлант. 2012.
4. Квасневич В. Польские сабли / В. Квасневич. – Москва: Атлант, 2005.
5. Кулинский А. Русское холодное оружие / А. Н. Кулинский. – Москва: Атлант. 2005.
6. Лост Ж., Резек П. Сабли французской армии / Жан Лост, Патрик Резек. – Жигулевск: Стрелец, 2009.
7. Соколов О. Армия Наполеона. / Соколов О. – Санкт-Петербург: Империя, 1999.
8. Тоїчкін Д. Клинок зброї козацької старшини / Денис Тоїчкін. – Київ, 2013.
9. Тоїчкін Д. Козацька шабля / Тоїчкін Денис. – Київ: Стилос, 2007.

REFERENCES

1. Astvacaturian, E., (2004), Oruzye narodov Kavkaza, Moskov, Russia.
2. Zablockij, V., (2014), Sabli mira, Moskov, Russia.
3. Kvasnevicz, V., (2012), Leksikon holodnogo oruzyja, Moskov, Russia.
4. Kvasnevicz, V., (2005), Polskie sabli, Moskov, Russia.
5. Kulinskij, A., (2005), Russkoje holodnoje oruzyje, Moskov, Russia.
6. Lost Z., Rezek P., (2009), Sabli francuzskoj armii, Zygulevsk, Russia.
7. Sokolov, O., (1999), Armija Napoleona, Sankt-Petersburg, Russia.
8. Toiczkin, D., (2013), Klynkova zbroja kozackoi starszyny, Kyiv, Ukraine.
9. Toiczkin, D., (2007), Kozacka szablia, Kyiv, Ukraine.

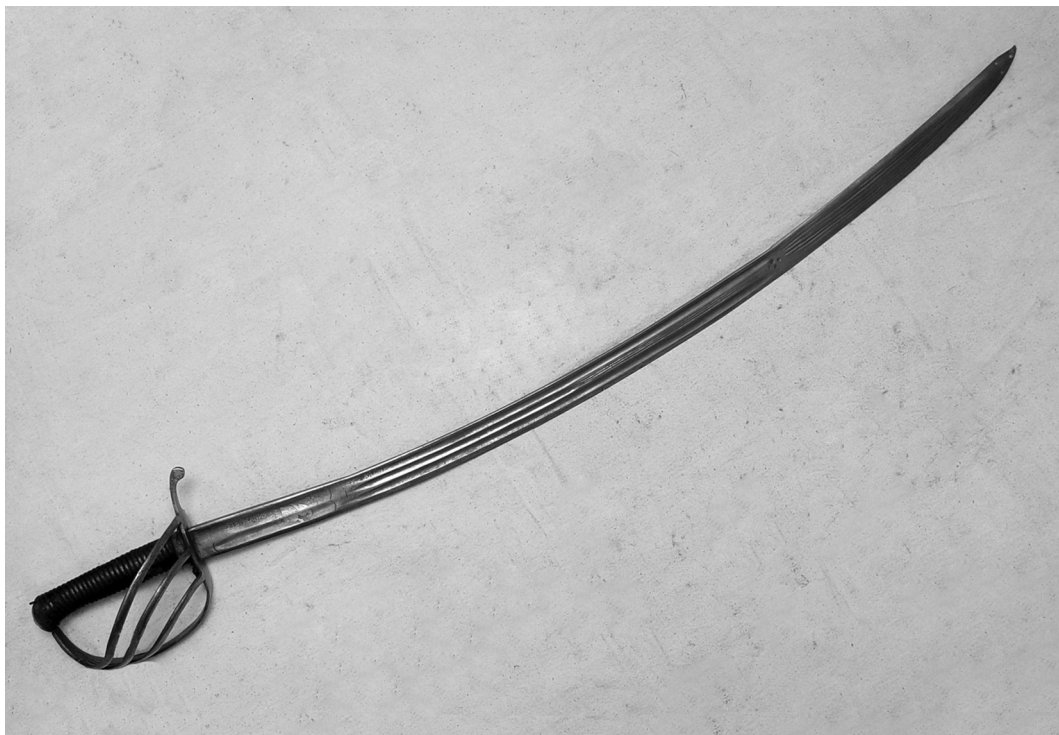

Рис. 1. Загальний вигляд шаблі «баторівки»
Джерело: власне дослідження

Рис. 2. Зображення короля Стефана Баторія на рікассо шаблі
Джерело: власне дослідження

Рис. 3. Напис на долах клинка
Джерело: власне дослідження

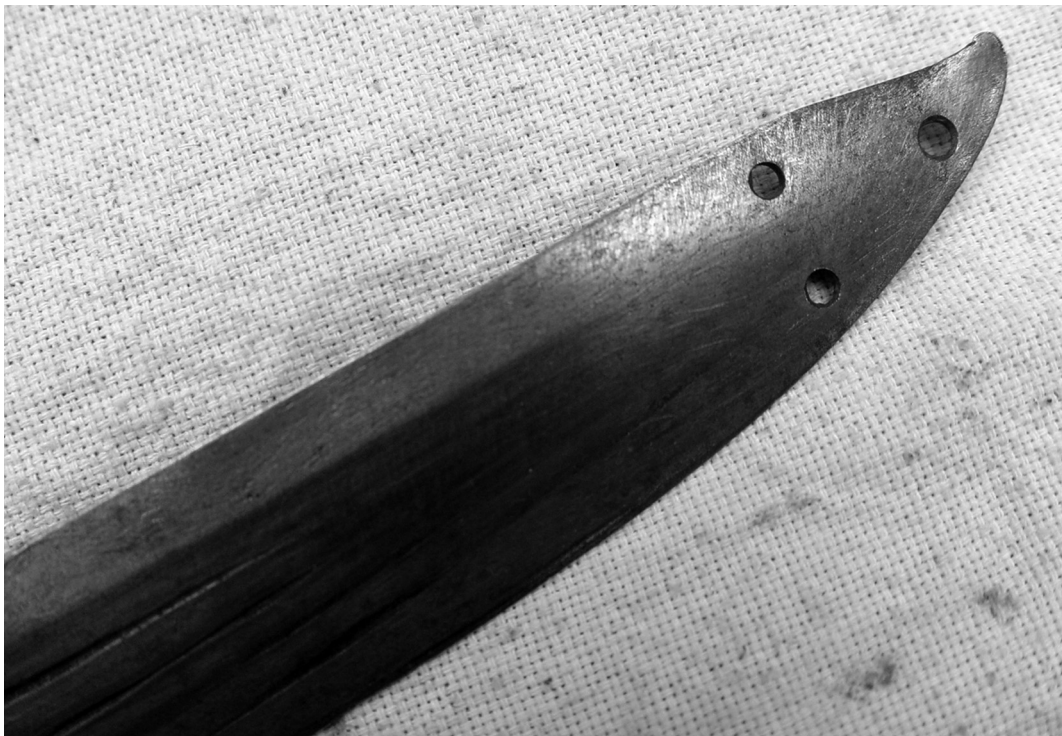

Рис. 4. Отвори на вістрі шабельного клинка.
Джерело: власне дослідження.

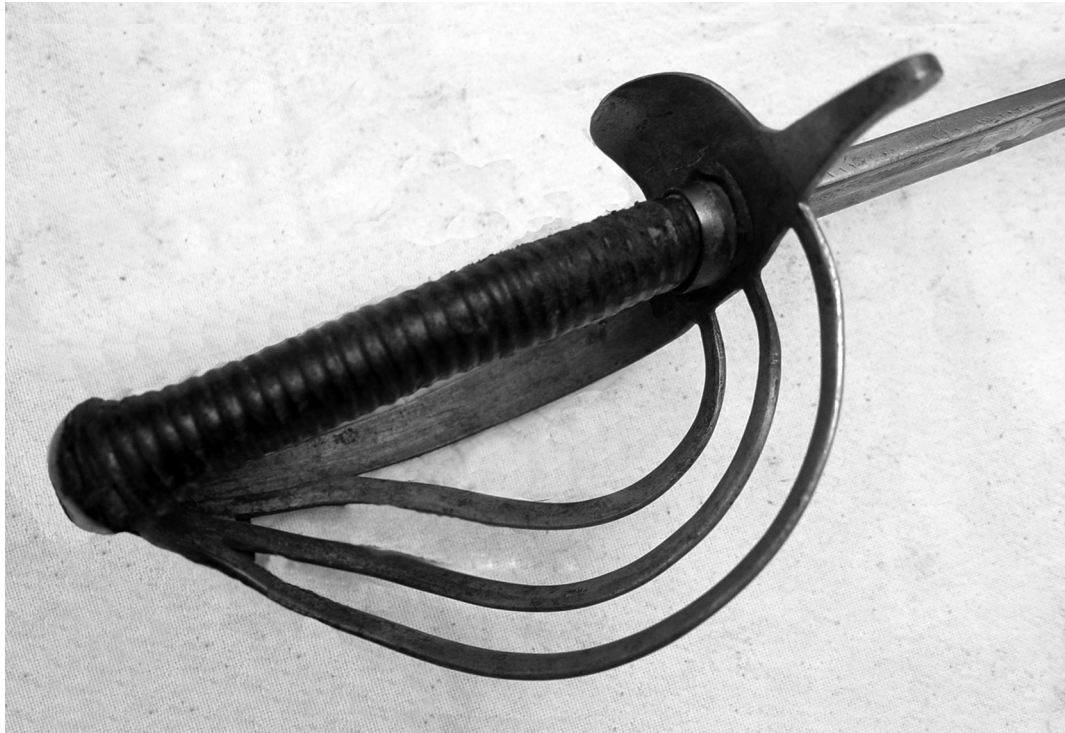

Рис. 5. Шабельний ефес та захисні дуги
Джерело: власне дослідження